

Filozofie jazyka

Mojmír Dočekal

JS 2023

Významy jako mentální entity

- část teorií, které vycházejí z epistemologického obratu – perspektiva „znalosti“;
- doteď: jazyk je kvazimatematický systém, který páruje abstraktní objekty (syntaktické struktury) s jejich významy;
- je to omezený pohled na věc;
- usazení diskuse na zemi: v hlavě;
- centrální otázka teorie významu: co to znamená pro větu/výraz, že má význam?
- co činí větu označující jistý objekt?
- co se naučím, když znám význam slova *špagety*;

- proč není bez významu a proč neoznačuje žábu?
- prozatímní hypotéza: protože jsou spojeny s něčím venku (nejsou-li spojeny, nemají význam);
- jiný pohled: jazykové výrazy mají význam, protože se spojují s něčím v mysli;
- teorie významů: ideje;
- 3 verze: obrázky, intence, mentálština;

Mentální obrázky

- David Hume (1711-1776): slova vyjadřují ideje – idea = komplex zapamatovaných počitků;
- =mentální obrázky;
- klasický příklad: vepřová se zelím;
- nejsou tak živé jako ty, které jsou bezprostředně vnímány;
- můžeme kombinovat dohromady: zlatá hora;
- teorie: při vnímání objektu se v mysli vytvoří komplex počitků, který dohromady tvoří ideu = význam výrazů přirozeného jazyka;

Problémy

- je to naprosto neadekvátní: pro spoustu slov neexistují mentální obrazy: *tři, z, a*;
- tzn. jsou bez významu;
- ne každý rozdíl ve významu odpovídá rozdílu v mentálním obraze: 10 000 vlasů, 9 999 vlasů;
- některé asociace nelze počítat: má asociace na vepřovou se zelím je pohled z tetiny kuchyně;
- jsou asociovány, ale evidentně nejsou významem;

Problémy

- není možné oddělit tyto „náhodné“ asociace od těch významotvorných, nechceme-li předpokládat, co hledáme;
- představme si, že někdo mi řekne: „Podej mi židli“, já si představím kladivo, ale přesto mu podám židli;
- každý smyslový vjem je specifický – kočka – nelze si představit kočku, která není ani černá, ani mourovatá, ... ;
- významy nejsou specifické tímto způsobem;

- mentální obraz nemůže odkazovat k třídě rozdílných věcí, význam ano (lidé);
- teorie mentálních obrazů vysvětluje, kde je zdroj významů – je to podobnost – mentální obraz (stejně jako portrét) je podobný svému objektu;
- problém: červený gumový míč, chlupaté mourovaté kočky;
- obrázky nejsou chlupaté, nebo tlusté;
- nejsou podobné;
- proto může být na první pohled atraktivnější použít věcnou teorii významu;
- příliš mnoho vážných problémů;

- 1913–88
- vůdčí Oxfordské analytické školy
- filozofové přirozeného jazyka (Austin, Ryle, . . .)
- ohromný vliv na lingvistiku (pragmatika) i filozofii
- přímé pokračování Wittgensteinovy pozdní filozofie

- Grice: *Meaning*. 1957.
- existují dva druhy významů:

(1) Přirozené významy:

- a. Tahle vyrážka znamená spalničky.
- b. Současný rozpočet znamená, že budeme mít těžký rok.

(2) Nepřirozené významy:

- a. Tyhle tři zazvonění znamenají, že autobus je plný.
- b. Poznámka, že „Smith by nemohl žít bez svého trápení a hádek“, znamenala, že Smith považoval svoji ženu za nepostradatelnou.

- přirozené a nepřirozené významy;

- čtyři testy:
 1. x znamená_{NP} : z toho neplyne p .
 2. x znamená_{NP} : sugeruje, že někdo zamýšlel něco užitím výrazu x .
 3. x znamená_{NP} : může být parafrázováno jako „ x znamená „ p ““.
 4. x znamená_{NP} : nemůže být parafrázováno jako „Fakt, že x znamená, že p “.

- odpovídá: $x =$ „tři zazvonění“;
- je to nepřírozený význam, tj. ten, o který se filozofové jazyka zajímají;
- u spalniček to naopak nefunguje;
- nejde o význam nezávislý na lidech (jak je patrné z příkladu s rozpočtem);

- pro Grice existují 3 druhy nepřirozeného významu:
 1. Type význam (význam výrazu);
 2. Token význam (význam výpovědi);
 3. Význam mluvčího;

- nejsou stejné:

(3) Petr to koupil na výstavě.

(4) Milý profesore, pan X mluví výborně česky a všechny práce odevzdává v termínu.

- významy výrazů nestačí na popis významu tokenů – znalost češtiny nestačí, protože částečně záleží význam na kontextu;
- např.: *Petr Karlík koupil obraz od Muchy na výstavě 3. května 2005, ...*;
- type: kontextuálně salientní osoba P pojmenovaná „Petr“ koupila indikovaný objekt O na výstavě v indikovaném čase;
- význam mluvčího je ještě něco jiného;
- všechno jsou to typy nepřirozeného významu;
- Grice odmítá starší odpověď na otázku, co je význam:

- (5) Stevenson: Má-li x znamenat p , pak x musí mít tendenci vyvolat v posluchači přesvědčení, že p .
- např. „Velryby jsou savci“ má tendenci vyvolat v posluchačích víru, že velryby jsou savci;
 - problém: mnoho lidí, jdou-li tancovat, si vezme frak, což v někom, kdo je pozoruje může vyvolat víru, že jdou tancovat, ale to neznamena, že oblékání fraku znamená_{NP} „jdu tancovat“;
 - možná, že to znamená_P, že někdo jde tancovat;
 - protože je tam kauzální korelace;

- navíc může často dojít k tomu, že míníme-li něčím něco, pak to může může být špatně:

(6) Petr je atlet.

- má tendenci vzbudit v lidech víru, že Petr je vysoký;
- proč: *Petr je atlet* znamená_{NP}, že Petr je atlet, a tato víra může vyvolat jinou víru, že Petr je vysoký;

- takže podle Stevensona by tato věta znamenal, že Petr je vysoký, což neznamená;
- Stevensonův návrh je špatný, protože nedokáže rozlišit mezi $\text{znamena}_{\mathcal{P}}$ a znamena_{NP} ;

Co jsou podle Grice významy?

- to je negativní vymezení: není to tendence k vyvolání víry, že něco v posluchači;
 - první pokus:
- (7) x znamená_{NP}, že p je pravdivé, pokud x bylo zamýšleno mluvčím tak, že má vyvolat v posluchači přesvědčení, že p .
- hlavní rozdíl: nejde o přesvědčení posluchače, ale o přesvědčení, které mluvčí zamýšlel vyvolat;

Co jsou podle Grice významy?

- problém s frakem je vyřešen, protože ten, kdo si obléká frak, nemusí chtít vyvolat přesvědčení, že jde tančit;
- stejně tak pro „Petr je atlet“;
- nicméně Grice sám přichází s problémem: zanechám-li poblíž místa vraždy něčí kapesník, tak můžu chtít v policii vyvolat přesvědčení, že vrahem byl majitel kapesníku, ale tomu bychom asi nechtěli říkat znamenat_{NP};

- problém je v tom, že někdy můžu chtít vyvolat přesvědčení, aniž bych chtěl, aby si někdo všimnul, že jsem chtěl vyvolat toto přesvědčení;
- to není případ komunikace, ale manipulace;
- druhý pokus:

- (8) x znamenalo_{NP}, že p je (přibližně) ekvivalentní tomuto:
- a. mluvčí M zamýšlel vyslovením x vyvolat přesvědčení, že p v posluchači P ;
 - b. M chtěl, aby posluchač P rozeznal jeho intenci a aby ji přijal jako důvod k přesvědčení, že p .

- esenciální postřeh: komunikace spočívá v tom, že mluvčí má záměr vyvolat v posluchači jisté přesvědčení a mluvčí doufá, že toho dosáhne tím, že posluchač rozezná, že mluvčí chce vyvolat toto přesvědčení;
- mluvčího význam_{NP} = mluvčí má jisté velmi komplikované intence;
- význam pochází z párování zvuků s mentálními stavy = intencemi;

- problémy;
- největší problém: počet výrazů s významem je nekonečný, takže většinou z nich nikdo nic nezamýšlel;
- pro kompozicionální teorii by Grice musel říct, co je zamýšleným efektem jmen, sloves, spojek, kvantifikátorů, . . . ;
- a jak se komplexní zamýšlené efekty skládají z částí;
- to je zcela mysteriózní;

- problém 2: Griceova teorie předpokládá, že kdokoliv vyslovením jakékoliv věty má poměrně komplikované intence, dokonce malé děti, mentálové, lidé „co na srdci, to na jazyku“;
- lidi o tom evidentně neví;
- pokud lidé nemají tyto intence, tak celý program selhává;
- problém 3: některé myšlenky předpokládají jazyk: „Urychlovač částic stojí milióny dolarů“;
- tzn. že mít určité intence znamená už mít jazyk;
- ale pokud význam presuponuje intence, tak jsme v kruhu;

Klasický starý problém: exkluzivní interpretace *nebo*

- standardní logická interpretace *or*, *nebo*, ... je inkluzivní:

##	p	q	p or q	p and q
##	1	1	1	1
##	1	0	1	0
##	0	1	1	0
##	0	0	0	0

- predikce: *nebo* je pravdivá i pokud jsou oba disjunkty pravdivé
- zdá se odpovídat některým (9), ale ne všem (10) příkladům z přirozeného jazyka
- některé protipříklady jsou vyloučené pragmaticky, ne logicky, nicméně intuice o XOR interpretaci *or* je silná

- (9) a. Slevu v knihkupectví mají studenti nebo učitelé naší fakulty.
b. Do Prahy se dostaneš autobusem nebo vlakem.
- (10) a. Petr přijede v pondělí nebo v úterý.
b. K menu si můžete dát limonádu nebo dezert (zdarma).
c. Tuhle báseň napsal Halas nebo Holan.

Klasická Griceovská analýza exkluzivních inferencí spojky *or* (Grice et al. (1975)):

- posluchač, který slyší větu s *or* ji kontrastuje s alternativní větou, kde je *or* nahrazeno *a*:

- (11) a. Tuhle báseň napsal Halas **nebo** Holan.
b. Tuhle báseň napsal Halas **a** Holan.

- (11-b) je informativnější, protože je logicky silnější:

- připomenutí logické vyplývání, logicky silnější, ...

- (12)
- Jestliže prší, tak lidé nosí deštníky.
 - Prší.
 - \models Lidé nosí deštníky.

vs.

- (13)
- Jestliže prší, tak lidé nosí deštníky.
 - Neprší.
 - $\not\models$ Lidé nenesí deštníky.

- protože

##	p	q	$p \Rightarrow q$	p	q
##	1	1	1	1	1
##	1	0	0	1	0
##	0	1	1	0	1
##	0	0	1	0	0

##	p	q	$p \Rightarrow q$	not p	not q
##	1	1	1	0	0
##	1	0	0	0	1
##	0	1	1	1	0
##	0	0	1	1	1

- $p \wedge q$ je logicky silnější než $p \vee q$, protože:

##	p	q	p and q	p or q	(p and q) => (p or q)
##	1	1	1	1	1
##	1	0	0	1	1
##	0	1	0	1	1
##	0	0	0	0	1

- intuitivní vysvětlení XOR čtení:
- posluchač slyší (14-a), kontrastuje ho s (14-b) a považuje-li mluvčího za dobře informovaného, tak interpretuje (14-a) jako (14-c)

- (14)
- a. Tuhle báseň napsal Halas **nebo** Holan.
 - b. Tuhle báseň napsal Halas **a** Holan.
 - c. Tuhle báseň napsal Halas **nebo** Holan a ne (Halas **a** Holan).

- formálně:

##	p	q	(p or q) and not (p and q)
##	1	1	0
##	1	0	1
##	0	1	1
##	0	0	0

- podobně na úrovni kvantifikátorů: existenční kvantifátor odpovídá disjunkci, univerzální konjunkci
- (15-a) pravdivé i v situaci, kdy zkoušku zvládli všichni, ale podobně jako disjunkce má *some/někteří* implikaturu nepravdivosti logicky silnější alternativy

- (15) a. Někteří studenti tu zkoušku zvládli.
 b. $\exists x[STUDENT(x) \wedge ZVLADL(x)]$

- (16)
- a. Někteří studenti tu zkoušku zvládli.
 - b. Všichni studenti tu zkoušku zvládli.
 - c. Někteří a ne (všichni) studenti tu zkoušku zvládli.

- Gricova teorie významu (Grice (1957)):

- (17) x znamenalo_{NP}, že p je (přibližně) ekvivalentní tomuto:
- a. mluvčí M zamýšlel vyslovením x vyvolat přesvědčení, že p v posluchači P
 - b. M chtěl, aby posluchač P rozeznal jeho intenci a aby ji přijal jako důvod k přesvědčení, že p .

- Grice et al. (1975): hlavním zdrojem pragmatického významu (=obohacování doslovného/ sémantického významu) je množina maxim, které řídí (jako zrušitelná defaultní pravidla) konverzaci

(18) Kvantita

- a. Učiň svůj konverzační příspěvek tak informativní, jak je potřeba.
- b. Nečiň svůj konverzační příspěvek víc informativní, než je potřeba.

(19) Kvalita

- a. Neříkej to, co pokládáš za nepravdivé.
- b. Nemluv o tom, o čem nemáš dost evidence.

(20) Relevance

a. Mluv k věci.

(21) Způsob

a. Vyhni se nejasnosti a dvojznačnosti.

b. Vyhni se nejasnosti a dvojznačnosti.

- (22) a. “Já jsem Groot”
b. Válka je válka.

- tautologie nebo zjevně pravdivé výroky
- porušují maximu kvantity → reinterpretace

- zjednodušeno podle “standard recipe” z Sauerland (2004)
- učebnicový příklad: posílení inkluzivního významu spojky *nebo* na exkluzivní
- slyší-li posluchač (23-a), interpretuje to na základě alternativního vyjádření v (23-b), a to díky nevědomému vykonání kroků v (24)
- vyjádření logicky slabšího implikuje negaci logicky silnějšího (kvalita + relevance)

- (23)
- a. Petr si dal na večeři pizzu nebo vinaloo.
 - b. Petr si dal na večeři pizzu a vinaloo.
 - c. $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$

- (24)
- a. Mluvčí řekl (24-a) namísto (24-b), což by samo o sobě bylo také relevantní [Relevance].
 - b. Z (24-b) plyne (24-a), takže (24-b) je více informativní (jestliže z p asymetricky plyne q , tak p je logicky silnější).
 - c. Pokud by mluvčí věřil v (24-b), tak by vyslovil (24-b) [Kvantita].
 - d. Není pravda, že mluvčí věří v pravdivost (24-b).
 - e. formálně: $\neg Bel_s(p \wedge q)$

- což je poměrně slabý závěr, protože bychom chtěli G. posloupnosti rozumět spíš jako ‚Mluvčí věří, že není pravda p ‘ než ‚Není pravda, že mluvčí věří, že p ‘
- epistemický krok, který někdy lze učinit (informovanost mluvčího)
- někdy ale ne: epistemické “insecurity” reading
- první dotaz z ČNK na

[tag="N.*"] [lemma="nebo"] [tag="N.*"]

(25) Pochází z nějakého vzdáleného obvodu, dojíždí přes most nebo tunelem.

- logicky silnější než $(p \vee q)$ je i p i q , protože

$$(26) \quad \text{a. } p \rightarrow (p \vee q)$$

$$\text{b. } q \rightarrow (p \vee q)$$

- ale popření p nebo q by vedlo k popření původní disjunktce

$$(27) \quad Bel_s(\neg p) \wedge Bel_s(\neg q)$$

$$\text{a. } \perp(p \vee q)$$

- epistemický krok k atomickým disjunktům není možný:

$$(28) \quad \neg Bel_s(p), \neg Bel_s(q)$$

- epistemický krok je možný jen vůči konjunkci:

$$(29) \quad \neg Bel_s(p \wedge q)$$

- nicméně spolu:

$$(30) \quad \text{a. } \neg Bel_s(p), \neg Bel_s(q)$$

$$\text{b. } Bel_s(p \vee q)$$

quality

- by při posílení ($Bel_s(\neg p)$) k $Bel_s(\neg q)$ a obráceně, tzn. ke kontradikci
- k posílení nedojde jen primární implikatury (speaker's ignorance)

$$(31) \quad \neg(Bel_s(p) \vee Bel_s(\neg p))$$

$$\text{a. } \leftrightarrow \diamond(p) \wedge \diamond(\neg p)$$

- a analogicky pro q

- disjunkce:

- 1) implikuje nepravdivost konjunkce

- 2) neinformovanost mluvčího o pravdivosti atomických disjunktů